

אסתר מלכת המושבה

אסתר גרינשטיין לא מוזכרת בבלדה המפורסמת על יואל משה סלומון ולכן שמה מוכר הרבה פחות משמם של אחדים מהמייסדים המיתולוגים של פתח תקווה. זה לא אומר שתרומתה של אסתר להתפתחות המושבה ובעיקר להגנתה הייתה פחותה מזו של חמשת הרוכבים, כפי שיכלו לספר הפורעים הרבים שסבלו מנחת זרועה | תמר הירדני

ברחוב חובבי ציון 36, מאחורי שורת חנויות חסרות ייחוד, כלומר ייחודיות לפתח תקווה, מתחבאת היום חצר קטנה וציורית שהוקמה על ידי וולף-לייב ואסתר גרינשטיין ב-1884. השמות החרדיים עלולים לגרום לכם לחשוב שמדובר בזוג דוסיים מהגרעין הקשה והאדוק של היישוב הישן בירושלים, וזה בדיוק מה שהם היו. וולף-לייב גרינשטיין היה עילוי ירושלמי מבטיח שעזב את הסטנדרט לטובת המחזור הראשון של תלמידי בית הספר החקלאי במקווה ישראל. אביו ההמום תלש את שערות זקנו ומיהר להשיאו לאסתר רבינוביץ, בת למשפחה מיוחסת בעיר העתיקה, כדי שזו תחזיר אותו למוטב, אלא שאסתר חשבה שדווקא יפה לבעלה השיזוף האיכרי והזקן הקצרצר ועברה להתגורר עמו במקווה ישראל. עד מהרה קודם וולף-לייב למעמד של מורה, ובמקביל גם נולד לזוג הבן הבכור חיים צבי.

כשחלוצי פתח תקווה עלו על הקרקע נשלח וולף-לייב – שהחליף בינתיים את שמו לזאב אריה – לשמש להם אגרונום מומחה. עקב מחסור במזומנים ובהיתרי בנייה התגוררו התושבים הראשונים בחושות חמור דלות וסבלו מעוני, מרעב ומקדחת. בשלב זה השתכנעו בני המשפחה בירושלים כי הגרינשטיינים הצעירים ירדו לגמרי מהפסים, והוריה

טהרלב כבר התנצל אלף פעם והסביר שהבעיה הייתה עם שמו הבלתי מתחרז בעליל של ראב, לעומת זרח ברנט עם חרב באבנט, אך עדיין ניתן למצוא ראבים הממורמרים על קיפוח זכר סבם הדגול. בין הכועסים היו גם נשות פתח תקווה שקבלו על כך שטהרלב הנציח בשירו גברים בלבד. בעקבות זאת תלתה עיריית פתח תקווה באחד מאירועי יום האישה הבינלאומי ברחבי העיר כרזות שעליהן נכתב: "בבוקר לח בשנת תרל"ח גם אשתו של שטמפר לא נשארה במטבח". עוד יש להדגיש כי ליואל משה סלומון לא צמחו כנפיים של ציפור, וכי באופן כללי לא כדאי ללמוד היסטוריה משירים ומפזמונים. ובכל זאת, בזכות השיר הלא מדויק בעליל של טהרלב יודעים בוגרי מערכת החינוך שלנו כי לפתח תקווה קראו בתחילה אומלָקס, כי היא הוקמה בלב ביצות וסבך, וכי מְזֻרְקִי אינה מלה מהמשנה או סתם מלה משונה, אלא שמו של רופא יווני שחי פעם בארץ ישראל.

שתי סטירות לחי מצלצלות

רבות כבר דובר וסופר על פתח תקווה ועל הקמתה, אך כדי לעשות צדק היסטורי וכדי לשמח את נשות המושבה שהייתה לעיר ואם בישראל נקדיש הפעם את מדורנו לאסתר מלכת המושבה, הלוא היא אסתר גרינשטיין.

לאן נוסעים?

בית משפחת גרינשטיין

בית וחצר שהקימה משפחה מחלוצי פתח תקווה

רחוב חובבי ציון 36, פתח תקווה

שה למצוא בקרבנו אחד שלא יודע מה קרה בבוקר לח בשנת תרל"ח, עת יצאו חמשת

הרוכבים להקים את פתח תקווה. אולם רבים לא יודעים כי יורם טהרלב, מחבר השיר הנודע, השמיט מחבורת הרוכבים ההיסטורית את יהודה ראב שהיה חלק בלתי נפרד מחלוצי המושבה.

ק

מצבתה של אסתר גרינשטיין
בבית העלמין בפתח תקווה

זאב אריה גרינשטיין בערוב ימיו
באדיבות הארכיון לתולדות פתח תקווה

אסתר פילסה את דרכה אל הגמל, משכה את הכלה ארצה, תלשה מעליה את תכשיטי הזהב ובישרה לה שתקבל אותם בחזרה רק אחרי שכל הנוק שנגרם לפתח תקווה ישולם במלוא

זו שהתגוננה בקלשון, אשר נופפתהו
נגד הרוצח לדוקרהו, ויהי כפשע
בינה לבין המוות (גרשון גרא, 'כל
ההתחלות', עמ' 46).

המושבה ניצלה, ומשפחת גרינשטיין
נדדה במשך שנים אחדות בין ראשון
לציון ליהודיה, עד ששבה והשתקעה
ב-1884 בפתח תקווה, בלב החצר
הקטנה והציורית שעליה סיפרנו קודם.
בית המשפחה עומד על תלו עד היום
ומשמש כגן ילדים. בגלגול הקודם
הוא היה מבנה חד קומתי בעל ארבעה
חדרים ומרפסת גדולה בחזית שנועדה
להזכיר לכולם כמה כיף לשבת במרפסת
באוגוסט בתנאי שאתה גר בירושלים.
בניית הבית לוותה בדרמה גדולה,
שכן עם הצבת הקירות הראשונים
הופיעה משלחת מהכפר הערבי הסמוך
מלווה בקצין תורכי ודרשה לראות
את אישורי הבנייה. לגרינשטיינים לא
היה שום אישור, אבל זה לא הפריע
לאסתר לעמוד שם ולצעוק על החבר'ה

של אסתר ניסו לשכנע אותה לעזוב
את בעלה המטורלל ולהציל את בנה
הרך ממוות בטוח. הם לא ידעו כי בזמן
שחלף מאז שירדה לפתח תקווה חוותה
אסתר סכנות רבות, ובהן פשיטות
שודדים על המטעים, תקיפות, מחלות,
מגפות וחוסר ודאות, ואלה חישלו
אותה באופן יוצא דופן. באחד האירועים
פשטו פורעים חמושים באלות על
המשק, והנשים והילדים הובחלו למתבן
נסתר ונעלו עצמם בתוכו. הגברים
נותרו בחוץ להגן על השדות והרכוש,
אך נפלו פצועים בזה אחר זה. בשלב זה
החלו הפורעים לנוע לכיוון המתבן, אלא
שבחזיתו חיכתה להם הפתעה בדמותה
של אסתר עם קלשון ביד וחמת זעם
בעיניים. לייב פרומקין, אחד הבחורים
שנפצעו בקרב, תיאר לימים את שקרה
שם:

כשהגיעו הפורעים לבזז את הבית
שבו נחבאו הנשים והילדים נתקלו
בגילוי מיוחד במינו של גבורת אישה

בבית משפחת גרינשטיין
בפתח תקווה

הסיפור המפורסם ביותר על אגרופיה של אסתר מובא בהרחבה בספר הזיכרונות של משפחת גרינשטיין. הספר נכתב ב-1933 והוא שמור במוזאון לתולדות פתח תקווה. העניין התחיל בצלילים מתרוננים שעלו יום אחד מפאתי המושבה בשעת אחר צהריים מוקדמת ושיפרו את מצב רוח. עד מהרה התברר כי מדובר בתהלוכה ערבית צוהלת שעשתה את דרכה מעיירה מרוחקת לחתונה בכפר הסמוך לפתח

ארוחת לבד?

◀ המושבה פתח תקווה לא אמורה הייתה כלל לקום במקום שבו נבנתה, אלא הרחק בבקעת יריחו, באזור שנקרא 'עמק עכור'. למעשה, זו הסיבה לשם המושבה שמקימה קיוו להגשים את החזון: "וַיִּנְתְּנִי לָהּ אֶת כְּרִמְיָהּ מִשָּׁם וְאֶת עֵמֶק עֶכּוֹר לַפֶּתַח תְּקוּוֹה" (הושע ב', י"ז). בסופו של דבר העניינים התפתחו קצת אחרת, ובצורה שמשפיעה באופן דרמטי על העומס בנתיבי איילון.

◀ מול בית גרינשטיין ניצב בית הכנסת הגדול של העיר ובקירו המערבי שלושה שעוני שמש שהתקין משה שפירא. הלה היה אוטודידקט חרדי בן מאה שערים אשר נקלע לפתח תקווה בנסיבות מעניינות והתגורר בה עד סוף ימיו. נוכל רק לדמיין את גרינשטיין ושפירא מריצים ביניהם בדיחות מאה שערים בלב רחוב חובבי ציון.

◀ אסתר גרינשטיין נהרגה ב-1890 מקליע רובה במהלך קטטה עם תוקפים ערבים בעת שהייתה בהריון ונקברה בבית העלמין הישן של פתח תקווה. מזל הביש המשיך לפקוד את הגרינשטיינים. בפרעות תרפ"א (1921) יצא הבן הבכור חיים צבי להגן על המושבה מפני הפורעים ונהרג עם שלושה בני מושבה נוספים. הוא השאיר אחריו אישה וחמישה יתומים. אנדרטה לזכרו ולזכר חבריו ניצבת עד היום ליד בית יד לבנים בעיר, ועל שמו נקרא רחוב חיים צבי גרינשטיין, לא רחוק משדרות אבשלום גיסין שנהרג עמו במאורעות.

בערבית עסיסית שכדאי להם להתחפף ומהר. הרוחות התלהטו, פרצה תגרה ותוך דקות ספורות נמצאה אסתר בלב החבורה כשהיא חובטת בכולם באגרופיה עד שנסו ביללות מהמקום. מקרה נוסף בעל אופי דומה התחולל זמן קצר אחר כך, כאשר נציג השלטונות לענייני גביית מסים הפציע בפתח תקווה, עמד על הגורן ודרש מהתושבים מס כפול מהמגיע לו. לאיכרים היה ברור שהנבל מתכוון לשלשל את היתרה לכיסו, אך הם גם הבינו כי לא יוכלו להתנגד לו פן ישחיר את פניהם בעיני הפחה ובזה יקיץ הקץ על המושבה. הוויכוח התלהט, פרצופים האדימו, והנה לפתע צצה אסתר גרינשטיין, עלתה אל הגורן והעניקה לאיש תגובה 'הולמת' בדמות שתי סטירות לחי מצלצלות שהפילו אותו לרצפה. באותו רגע, כך מספרים זקני פתח תקווה, צמחו לאיש כנפיים של ציפור. לאן הוא עף? לאן ברח? אין איש אשר ידע, אך מאותו יום נגבו המסים במושבה כדין ולא נלקח גרוש מיותר אחד.

הסולחה הראשונה

מודיעין שלום

איפה לאכול

לה קרנה

חיים עוזר 1
כשר, בשרי, 03-5499174

אלפרדו

דרך אם המושבות 94
כשר למהדרין, חלבי, 03-9230643

חומס אליהו

ברקת 9
כשר למהדרין, חלבי, 03-5408317

עוד באזור

קריית המוזאונים

מוזאון לאמנות, מוזאון ראשונים
ארכיון ובית יד לבנים
ארלוזורוב 30, פתח תקווה
פתוח ב' ד', ו' 14:00-10:00
ג', ה' 20:00-16:00
כניסה בתשלום, 03-928630031

בית אנרהם שפירא

הרצל 20, פתח תקווה
כניסה חינם בתיאום מראש
03-9052350

מרכז מבקרים מעיינות הירקון

סמוך לקיבוץ גבעת השלושה
כניסה חינם בתיאום מראש
03-9388961

הגיעה בקשה ממשפחת הכלה לערוך סעודת סולחה. כבשים נשלחו אל השוחט של פתח תקווה וכעבור ימים ספורים הסבו הצדדים לארוחת פיוס היסטורית. בסעודה זו – הנחשבת עד ימינו לסולחה הראשונה בין יהודים לערבים בארץ ישראל – ישבה בין המכובדים אישה, בניגוד מוחלט למקובל, והדבר גרם אפילו לברון רוטשילד להתעניין במעלליה של הגברת גרינשטיין. הנזק הכספי שנגרם למושבה שולם עד תומו, ואסתר השיבה את התכשיטים לכלה, אשר ביראת כבוד אמיתית הושיטה לה בחזרה צמיד זהב אחד כמתנה.

ברבות השנים נולדו לזאב אריה ולאסתר שלושה ילדים נוספים והבית הקטן והיפה ברחוב חובבי ציון התמלא לימים נסגרה המרפסת הקדמית והבית חולק לשתי יחידות דיור, וכך עומעם יופיו המקורי. הבן הצעיר מיכאל הלך בעקבות אביו; הוא למד חקלאות במקווה ישראל והשתלב בענף הפרדסנות בארץ. בתו הבכורה של מיכאל, חנה שרון, הייתה שופטת בבית משפט השלום בתל אביב והתגוררה במשך שנים צמוד לבית המשפחה ההיסטורי בחצר בחובבי ציון. כשאתם באים להציץ בחצר אל תשכחו לחפש על קיר החנויות את שלט ההנצחה הכחול שתלתה עיריית פתח תקווה לזכרם של אסתר, זאב אריה וכל משפחת גרינשטיין. □

תקווה. בלב התהלכה נראתה הכלה הצעירה רכובה על גמל כשהיא לבושה בשמלת אטלס ירוקה נוצצת ועליה תכשיטי זהב מכף רגל ועד ראש. עשרות צועדים ליוו אותה בשירים ובכלי נגינה אקזוטיים, והדבר גרם לתושבי פתח תקווה לצאת החוצה בקריאות "מברוכ" ו"מזל טוב" ואף הביא אותם להצטרף במחאות כף לנגינה. ניתן היה להכתיר את המאורע המלבב כמיזוג תרבותי נדיר ומרגש בין מזרח למערב, אילולא המשיכה התהלכה הישר אל שדות התבואה המבשילים של פתח תקווה, תוך התעלמות מופגנת ממחאותיהם הנמרצות של חברי המשק. קריאה בהולה הביאה למקום את מגני המושבה, ובהם כמובן גם אסתר גרינשטיין שכבר הייתה אז אם לשלושה ילדים. פרצה מהומה, וזו התעצמה לאחר שהתברר כי מלווי הכלה מחזיקים 'במקרה' אלות ממוסמרות. הם תקפו את אלכסנדר חדר, הקב"ט המקומי, וכמעט שהרגוהו. בשלב זה זינקה אסתר בגידופי יידיש עסיסיים ללב ההתכתשות, שלפה אלה מידי אחד הפורעים וחבטה בעוז על ימין ועל שמאל. התוקפים הנדהמים, שלא שמעו מימיהם על המלכה של פתח תקווה, מצאו עצמם עד מהרה שרועים חבולים על הרצפה. אסתר, מתנשפת מכעס, פילסה את דרכה אל הגמל, משכה את הכלה ארצה, תלשה מעליה את תכשיטי הזהב ובישרה לה שתקבל אותם בחזרה רק אחרי שכל הנזק שנגרם לפתח תקווה ישולם במלואו.

השמועה על אומץ לבה ועל נחת זרועה של אסתר – שהפילה במכות אחדות את החוקים שבבחורים – עשתה לה כנפיים בכל הארץ, וכבר למחרת

תמר הירדני

מורת דרך מוסמכת, מדריכה ביד יצחק
בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

